

תשובות הגאונים

שיערי תשובה

שנ"ג תשובות שנדפסו בראשונה
מכתב יד ע"י הרב משה מרדכי מיוחס ז"ל
עם הערות ופירושים מהרב ר' דוד לוריא ז"ל

ועתה נתוספו עליהן הנהגות והערות המקבילות
לספרי הגאונים ומראה מקומות לספרי ראשונים

מ א ת

זאב וואלף לייטער

אבד"ק פיטסבורג והגליל

הערות ופירוש מאת הרב הגאון המפורסם מו"ה דוד לוריא זצוק"ל

ח' בס"י נ"ה [והוא מרב הא"י כנדרש שם „עוד לו ז"ל", והיינו לאותו גאון בעצמו של תשובת הקודמי' שנדרש שם ר"ס כ"ב לרב הא"י, וכן בס"י כ"ו שאח"י מזוין „ועוד לרב הא"י" (שמוכן שם ס"י כ"ה הקודם הוא לו) ושם מובין מתוכה שהיא לרב הא"י, מוכיח שם „כתבנו בס"י בדרכות", ולא נשמע ונודע לנו לגאון אחד שחבר פי' בדרכות, רק רב הא"י שמואל הרבה במדושי הרשב"א לדרכות וש"ס פירושו על בדרכות] ח"ל: ותשאלתם ענין וקרא זה על זה ואמר ותשאלני רוח מה טעם יש לקרוא ולתרגם, ומ"ט קבעו אותם חכמים בסדר קדושה (י), דבר זה כך מנהג ראשונים, מקום שיש שם ח"ח, כשהיו מתפללין ומפללין על פניהם ומקדשין (י), לאחר שעומין איש"ר מדרך מביאין נביא וקורין בו בעשרה (ל"ל בעשרה) פסוקים הן חסר הן יחיד (י) ומתרגמין אותו, ואח"כ אומר וקרא זא"ז ואמר ומתרגמין אותו כדרך שתרגמו אותה פרשה של נביא (ז), ואומר ותשאלני רוח, ומסיימין אותו (י) כדי לסיים בשבחו של הקב"ה, ואח"כ מקדשין ועוסקין בחזרה, הרולה במשנה עוסק הרולה

(י) ומ"ט קבעו אותם חכמים בסדר קדושה. על התרגום מהפסוקים שאל להם קבעום בסדר קדושה, אבל הפסוקים עומם, ודאי הן הן עיקר סדר קדושה שהתכר בגמ' שלהי סוטה (מ"ט) דקיים עלמא עלי ומסמינן ליה לקרא הולא סדרים הא ים סדרים חופיע מאופל, אבל על התרגום שאלו שאפי' יש איזו טעם להם מתרגמין פסוקים אלו, אבל להם קבעוהו בסדר קדושה, שהוא סיפור קדושה המלאכים, שודאי איזו מקדשים בלשון ארמי, שאין מכירין בו, וגם הרי בקדושות דיוור וחרת הש"ל לא קבעו תרגום, ומ"ט בקדושה דסדרה שקבעו: (י) ומקדשין. פי' אומרים קדים דמסיים אח"ז לאחר שעומין איש"ר בו: (ז) בעשרה פסוקים הן חסר הן יחיד. איפשר ר"ל אי סליק עינא בפחות או יחיד מעט, לא קפדין על מספר עשרה (אע"פ שלכתחל' ודאי נחקן כנגד איזו דבר וכמו עשרה פסוקים דקה"ל דמפרשי' ברפ"ג דמגלה כנגד מה חקמוס, וכמו בקה"ל שאמר צירושלמי בפרשת עמלק הואיל וסליק עינא סגי בט' (וכאן איפשר אף פחות מט', דשם בעיקר ט' כדי קריאת ג' פסוקים לכ"א משלשה הקרי בחזרה שאין פוסחין מהן), וכ"ש על יחיד מי' דלא קפדין (אע"פ שחקמו חסלה עשרה כנגד איזו מכון, ועיי' באורי הגר"א בא"ח סרע"א ס"ק כ"ה: (ז) ומתרגמין אותו כשם שתרגמו אותה פרשה. שהפרשה שקורין לשם לימוד מתרגמין אותה לפרשה הטיב כמ"ש בריש מגלה (ג) מפורש זה התרגום, ולכן אף בפסוקי הקדושה דסדרה שלא הי' ראוי שם לתרגמן כקושי' השאלים כמש"ל אות א', בכל' קבעו בזה תרגום אגב הפרשה: (י) ומסיימין אותו כדי לסיים בו. לפי נוסחא הכתובה תשמע שזה קאי על אמירת פסוק ותשאלני, ואח"כ הדבר חמוק, שהרי ותשאלני כ' בכ"מ הוא ודאי מעיקר הקדושה כמו קק"ק (ועל עיקר אמירת פסוקי הקדושה לא נפלה השאלה כלל כמש"ל אות א') כמתכר בכ"מ קדוש וברוך, וכן מוכרח מן החוספתא שהביא המג"א סי' ס"ו סק"ו (והכריע ממנה שימלך איזו מעיקר הקדושה, ומתה שלא החכר פסוק ימלך כאלו כלל בתשובת הגאון, נראה הדברים שלא היו אומרים אותו בקדושה דסדרה כשם שאין אומרים אותו בקדושה יולר, אבל הרמב"ם פ"ט מה' חפלה ה"ה כתב גם ימלך בקדושה דסדרה, וכן החכר בדברי שב"ל שהביא הב"י ס"ם קל"ב, והר"א כתב בשם הר"ש שעל תרגום פסוק ימלך ה' לעולם דכחובים הוא שמדוע העולם כשבקש יונחן בן שיאל לתרגמו, לכן כאלו בסדר קדושה שמתרגמין הפסוקים קבעו לומר במקומו פסוק ה' ימלך לעולם ועד שנחבז בחזרה שתרגמו אונקלוס, הרי עכ"פ כלם השו' על אמירתו, וחדוש גדול שלא התכר כלל דברי תשובת

הערת נ"ה על תשובות הגאונים סי' נ"ה

בתלמוד עוסק, בלבד כדי לקיים (ו) מ"ש חכמים לעולם ישלם אדם שותחו שלם במקרא שלם במשנה שלם בתלמוד, וכיון שרבתה ענינה והוארנו ח"ח למעשי ידיהם, לא היו יכולין לעסוק בחזרה חמיר ולהשלים כל יום, וסמכו על מ"ש כל הנחלים הולכים אל הים מקרא ומשנה וחומש (ז), ועקרו לקרוח בנביא בכל יום אחר חפלה ואע"פ שעקרו לקרוח בנביא, אוחס ב' פסוקים לא עקרו אוחס (ח) ועדיין קבועין ועומדין, ומפני מה לא עקרום, שקדוש משולם הוא קק"ק, ושלשוהו ג"פ בחפלה, ולומר יעקב ה' ביום נרה, כך מנהג בבית רבינו שבבבל, לאחר שמחפלין כל החפלה וגומרין אותה עוסקין בתלמוד, ותנאים עוסקים במשנה ובמדרש ובחוספסחא עד ד' שעות (ט), ואומר יעקב ה' ביום נרה וגו' (י) ואחריו וקרא זא"ז ואמר ב' פסוקים (י"א) ואלו מקדשין והולכין לבתיהן, ובא לציון ואני זאת בריתי לא היו אומרים (י"ב), ואם רצה יחיד לאומרם אין בכך כלום (י"ג), שלא אמרו חכמים שלא יהי' פחות מעשרה אלא דבר שבקדושה, וראינו מדקדקים הבל ואין בו מועיל, דבר קדושה לא אמרו אלא דבר שבקדושה, ודבר שבקדושה הוא חיקון שלפניו ושלאחריו (י"ד), אבל העין הנטן, הקדושה היא קק"ק.

הגאון שגראה שלא היו אומרים אותו כלל, וקורב שיש כאן קצת חסרון וע"ס, וז"ל ואומר ותשמי רוח ומתרגמין אותו ומוסיפין דברים כדי לסיים בו, והוא מה שאמרים אח"כ ברוך חלקיו שבראנו בו, וזהו חיקון שלאחריו שהזכיר הגאון בתשובתו ע"ל אות י"ד, וק' נראה מטין מלשון שבלי הלכט בשם רש"י המובא בב"י שם (אבל בשב"ל שלפניו סט"ו וק' בס' הפרדס הגדול לרש"י י"ה ג' [בד' קושטאטינא] שממנו הועתק זה בשב"ל, לא נמצא לשון זה שהעתיק הב"י מן שב"ל כ"י שהי' בידו כידוע) שכתב בלשון ואומר ותשמי כנגד ככ"מ וה' ימלך כנגד ימלך וע"כ את מסיימין ברוך חלקיו בו, ודברי רש"י דס' מוסבסין מלשון תשובות הגאון הוא כאשר נראה לעין (וכ"כ יש בדברי רש"י בס' הפרדס הגדול בל"מ שלוקח עיקר דבריו מחשובות הגאונים בלשונם ומוסיף ומשנה בה' טעמים כפי סברתו), ויהי' לשון מסיימין ברוך חלקיו לראי' על לשון ומסיימין דכאן שפירושו ק' כמ"ש בס"ד: (ו) כדי לקיים מ"ש חכמים לעולם ישלם ס'. אין הלשון מצורר, שא"כ הי' להם לעסוק במשנה ובתלמוד (וכ"ה הלשון בדברי רש"י בס' הפרדס ושבלי הלכט שם ולאחר שעה במשנה ובשמועות התלמוד) בשיהם דווקא, ולמה חלה הגאון הדבר ברצ' הרצ'ה במשנה כי הרצ'ה בתלמוד, וז"ל דעל עיקר רוב העסק גמור שהי' קובע לו העיקר לא במה שירצה משנין, ובלבד שלא יפחות מלומר ג"כ דבר אחד מהשני מהמשנה או התלמוד בלבד כדי לקיים ס': (ז) כל הנחלים הולכים אל הים כי' ומשנה וחומש' נראה שז"ל ותלמוד (או ז"ל ומדרש או שמועה כלשון רש"י ה"ל), במקום וחומש, ור"ל דרשתי אל הים זה תלמוד בבלי (ולא מנאחי במדרשות במקומן שם דרשא זו, והיא במדרש משלי פ"י ובשכ"ר פ"ה דרשו ממולאים בחרשים זה [ים] התלמוד כד"ל כל הנחלים הולכים אל הים) שכללין בו שלשון וכת"ש החסו' פ"ג דסנהדרין (כ"ד) ובקדושין (ל) בשם ר"ח שז"ל אתו סומכין שהתלמוד בלול במקרא ובמשנה ובתלמוד: (ח) אותן ב' פסוקים לא עקרו בו'. היינו ב' פסוקי הקדושה וקרא זא"ז בו' ותשמי בו' כמבואר בענין, ובדברי רש"י שבפרדס ושב"ל שכתבו קראו בחזרה קודם חפלה שברחו להם ק"ש מפני שיש בו דברים הרבה כי' ומסיים אח"כ בהא דכיון שרבתה ענינה כי' והניחו החזרה במקומה ולא עקרו ק"ש הואיל ויש בה דברים הרבה מלכות שמים אהבה ועבודה לימוד חזרה וקיום המצוה בו, והדברים תמוהים דאנו מיהי' משום חיוב מצוה ק"ש גופא, ואפי' ס"ל דפסוק ראשון לבדו דלאורייתא, מ"מ מלשונם שכתב שיש בה מלכות שמים, משמע דבא ליחזן על שלא עקרו פסוק ראשון שבו הוא עיקר מלכות שמים, ואיפשר ר"ל על הקביעות קודם חפלה, שהיו יכולין ללכת י"ח ק"ש בביתם קודם לחפלה או אח"כ: (ט) עד ד' שעות. שהוא זמן סעודה כל אדם כדאיתא פ"ק דשבט (י'): (י) ואומר יעקב ה' ביום נרה. שקבעוהו בסיום החפלה שיענה בחפלתו כמ"ש בשו"ט במזמור זה והביאורו הר"ל וז"ל שרץ לומר אדם לחבירו אחר חפלת י"ח שעה בחפלתך: (י"א) ואומר ב' פסוקים אלו ומקדשין בו'. היינו גם פסוק ותשמי, ואיפשר ז"ל ואמר ב' פסוקים אלו מקדשין בו': (י"ב) ובא לציון ואני לא היו אומרים. שאין כ"כ חובה שאין מכלל הקדושה דמפ"י: (י"ג) ואם רצה יחיד לאומרם אין בכך כלום כי' דבר שבקדושה ס'. מבואר בדברי רב למח גאון שהביא העור סקל"ב שאין ליחיד לומר קדושה דסדרה: (י"ד) הוא חקן שלפניו ושלאחריו. הפסוקים ובא לציון ואני שקבעו לפני הקדושה והפסוקים

הקצרות ימיו על חסבות הנאונים סי' ג"ה ר"ב

דבר שבקדושה הוא דבר הנעלם והנסתר שלא רצו להזכיר אלא נעמין דבר נעלם, ומהו ה' לבאות (ט), וזה דבר שבקדושה שאין ראוי אלא בעשרה, וראוינו במוסד ירושלמי, כל קדושות שמלה"ש מקדשין כך ישראל מקדשין, והוא יחידה מנהון להתקדש ישראל למטה בקדושה יחידה, משום דכח' והתקדשם והייחס קדושים (ט), ובקדוש' זו מתקדשים ישראל בקדושתם, וקודם שמלה"ש יסחכלו אנו אומרים בלשון חרס, מפני שאין חקקין לחרס (ט), להם יש ב' קדושות לבד ולנו שעות בהדא יחידה (י). עכ"ל החסובה:

ורגה המאמר ירושלמי שהביאו, לא נמצא בתלמוד ירושלמי ומדרשים, והוא לפיכך בזהר חרומה קכ"ט א', וס' בזהר הוא בלשון ארמי, וגאון ז"ל העתיקו ללשון ק" (ועמ"ל סוף ערך זה אי"ה קצת טעם לשינוי הוא במאמר דכ"ן יותר מבארי מאמרים שמוכחים בתשובותיהם המונותקים להלן בס"ד שכוון בדרמית בהווייתן ע"ס), ואולי זהו כוונת לשון "נוסח ירושלמי" שנכתב, לרמז שמתנה בלשון בני מעיקרי הלשון בלשון, מלת כח' מורה הסרה ושינוי וקמל מלת העתקה שהוא ע"ס רוב דין ממקום למקום קרוב ובלא שינוי (המנ"כ כ"ב, אע"פ שאלנו ההדגל לשמש במלת העתקה בלשון לשון אחר, ובמלת כח' כשהוא באות לשון עצמו, אבל לפי השימוש במלות כלו במקדמות כדלה ההפוך דוק ומשכח).

(ב) שם סי' ר"ך [התשובה היא לרב שר שלום גאון, כמו שמוזן שם למעלה סי' ר"ט רב שר שלום, ומס' עד סי' רכ"א שמוזין גליו לרב מתת'י, משמע שכן הכל לרב שר שלום, ואין שיה' תשובה זו ודאי היא לרב שר שלום, הן הנהגה בשמו בפירוש הגדול לרש"י (כ"ו ג') וכן' הישר לר"ת (ת"ג ד') ובתוס' מנחות (ב) ד"ה מבין כו' ור"א פ' ערבי פכחים סי' י"ג ותוספת שגמירי שם ובתשובות מהר"ם מירושכבור"ג ד' פראג סי' י"א] ח"ל: ושאלתם במנחה בשבת מותר להעסק בתלמוד (ט), כך הוא המנהג בבית רבינו שבבבל, שאחר תפלת המנחה בשבת שוין אבות וקנין חורה (ז), ועוד רגילים כל ישראל שתפלת מנחה מקדימין

והבקשות שקבעו לאחר' (ערמב"ס במסכת החפלות): (ט) ומהו ה' לבאות וזה דבר שבקדושה כו'. ר"ל כח"ס ברע"מ פ' אמור ז"ג א' דבר נש יקדש גרמיו' לאכללל בקדושתא כד אמר ה' לבאות (שישראל הקריין לבאות ה' סולין עמון בקדושה, וזהו דבר שבקדושה, שהמל' היא דבר והיא כנסת ישראל הנכללת ומחייבת בקדושה, ולכן אינו פחות מעשרה, שהיא מדה עשירית, ח"ס פ"ג דסנהדרין (ל"ט) אבי עשרה שכינתא שריא, ועיין באור הכבוד לר' טודרוס הלוי פ"ג דמגלה על הא דכל דבר שבקדושה אינו פחות מעשרה), ואמרו כך ברע"מ שם משמ' דספרי קדמאי ע"ס: (ט) משום דכח' והתקדשם והייחס קדושים. פשוטו שאין מביא ראי' ממקרה רק זה שישראל מחקשים בקדושה שלמעלה (ובדכח' בספרי' כי קדוש אני), אך איפשר הראי' היא ממקרה זה שישראל מחקשים בשלש קדושות (אחת יחידה על מלה"ש כדמסיים אר"כ) וכדאמר ר"א בזהר בלק (ק"ג ע"ב) ג' קדושות אחתם ישראל לתחא מאחי קרא והתקדשם חר' והייחס קדושים חרי כי קדוש אני הא תלחא: (ט) וקודם שמלה"ש יסחכלו כו' אין חקקין כו'. משמע מבין כפי' הראשון של המקדש מלך ע"ד הזהר חרומה שם ע"ס: (י) לנו שלם בהדא יחידה. עכ"ל, ועיין וזהר חרומה קל"ג א' בזה:

(י) במנחה בשבת אס מותר להעסק. עכ"ל לפי הלשון דכ"ן, ובפירוש הגדול לרש"י (שלייחי מקומו בראש החסובה) מתחלת תשובה הגאון רב שר שלום בזה"ל, הכי אמר רב שר שלום במנחה בשבת מותר להעסק בתלמוד כו', ואיפשר יש כאן קצת חסרון: (י) כן הוא המנהג כו' שוין אבות וקנין חורה. לפי הטעם דכ"ן משמע שחשבונו היא שהמנהג שלא לעסוק בחורה (וכח"ס אר"י ועוד רגילים כו' ושם ודוס כו' וכן כל העינין), וז"ל לפ"ז דאבות וקנין חורה אינן בכלל ח"ת וביטול מדרשות בשביל חסד דלקמן, ואין לומר מפני שהן דברי אגדה, דהא מוכח בפ"ג דמ"ק (כ"ג) דהא דבטלין מדרש נכבד הכנס היינו אפי' מלימוד הגדה, וכלשון בטלין דמשמע לגמרי, וכ"מ הא דאמר' שם יחבין ודומין פ"י שחקין לגמרי (מי' גי' רי"ף וט"פ שם יחבין ודומין פ"י ע"כ ודאגים), וכן מוכרח מהא דתמי שם בסיפא ואין אומרים שמועה והגדה בבית האבל לפי מה שפירשה הרמב"ן בחורח האדס (ע"מ א' בד' ווייזיא) והביאו הריטב"א בחדושו שם ע"פ מ' שמחות פ"י דהך סיפא ארישא דחכס שמת בית מדרשו בטל קאי, לומר שאף מהגדה בטלין ע"ס, ואף אס נפרש דקאי על אבל דעלמא ושבביתו אל האבל אין אומרים אפי' אחרים שמועה והגדה (דלא ליחי לאחריי גס האבל לעסוק עמהם, או מפני שמתעב כהן אומרים, וכן שאיסור ד"ח אבל משום שמתעב אסור אפי' בהרהור ומ"ס בע"ג

הקדמה ומי על השבועות הגאונים חי' ר"ב

אוחה (א) וחפלה ערבית מאחרין אוחה, ואומרים בין חפלה שב ונדום מ"מ (ה) ואין מחעסקין בחורה וטפי עדיף, זה שאין עוסקין מפני כבודו של משה רבינו שנפטר באותו זמן בשבת, וטור לקיים נשיא שמה מעלין בתי מדרשו' ובטלין (ס), וכ"ש שיש לנו לזכור חמיד לעין כבודו של משה, ואשכחן בירושלמי ר' יאשי' אמר כתי' זכר חורח משה עבדי מ"ש הכא דכתיב חורח משה, אלא מה זכירת חורח לעולם ונריך שחזה חדשה בכל

בא"ח סתק"ד ס"ד, וכ"ש כאן שומע כעונה דחמיר טפי), יש ללמוד ממנה ג"כ לביטול מדרשו של חכם, דלחכם בבית מדרשו כביתו לכל אכל דמי, א"כ ודאי הא דמדרשו בטל היינו אפי' ללמוד שם אגדה, אלא ז"ל דאבות וקנין חורה קילי אפי' מאגדה (שאינן אלא מדות ומוסרים, ואיפשר דמו להלכות דרך ארץ לר' יוחנא פ"ג דברכות [כ"א] דקילי לעינן בעל קרי ע"ש). ועיי' בבאורי הגר"א בא"ח ס"ס ר"ב שכתב בלשון ז"ל על פרקי אבות שהם במקום אגדה (והלשון מנומנס שם ונראה שיש ט"ס), אבל נראה שעיקר כוונתו ז"ל שם אינה רק שאינם כנחבי קדש לכן מותר לאומנם בקין במנחה אף שהוא זמן בהמ"ד, ואין הכרח לומר בכ"ז שהיו נחשבי לת"ח דאגדה בכדי שהיו בכלל בית מדרשו של חכם בטלין, ובפרסם לרש"י שם (אחר מותר להעסק בחלמוד) כתב ולא עוד אלא שמונה בבית רבינו שבבבל כו' שזין אבות וקנין חורה (ובבבלו ס' מ' הנוסחא אבות וקורין בחורה, אבל נראה שט"ס הוא ונשתבש מן קנין חורה) ויש מהן שהורגלו להקדים חפלה מנחה כו', משמעו ופירושו לפ"ו שפשיטא דאבות וקנין חורה ח"ל גמור הוא ומביא ראי' מזה שמותר להעסק בלימוד, רק יש מהן שהורגלו כו' לישב ולדום, והן מנהגות חלוקים לפ"ד, וכתב עוד שם בס' הפרסם לך נהגו לומר אבות משה קבל חורה מסיני לומר הרי אנו מספרים בכבודו ובמעשיו כי כן מנהג אחרי שמה האדם מספרים בכבודו ובמעשיו האלים ובכך יהי' לו מנוחה טובה, עכ"ל: (א) מנחה מקדימין אוחה ות"ע מאחרין אוחה. זה שמאחרין ערבית פשוט שהוא דלמחר' בשבת (ק"ל) יהא חלקי ממוצאי שבת בנפשו (וכדלמחר' רפ"ח דברכות [נ"ח] אפוקי יומא כל דמאחרין לי' טפי עדיף ס'). אבל זה שמקדימין מנחה לריך טעם (ורש"י פי' רפ"ג דמגלה [כ"א] שמנחה בשבת היו מחפליין סמוך להשכא מפני שכל היום היו דורשין, וקל"ע לכוון דבריו ז"ל עם מ"ש הוא ז"ל עצמו פט"ו דשבת (קט"ו) שלא בזמן בהמ"ד לאחר אכילה), ומשמע דהיינו בכדי לכוון לזכרון אבות של משה בהקדם [ויל' שז"ש פט"ו דשבת (שס) שלא בזמן בהמ"ד קורין בנחבי הקדש שאין בו עוד ביטול בהמ"ד לפי מ"ש בירושלמי שם דהיינו מן המנחה ולמעלה, דהיינו לפי שזמן המנחה ולמעלה לא היו קובעין עוד מדרש מפני כבודו של משה כדכא, ולכן לא אסרו עוד ליחידים לקרות בנחבי הקדש, אבל לקבוע לומר ברבים אף בנחבי הקדש י"ל דאסור משום כבודו של משה, ועמ"ש בחידושי בס"ד בזה, ואיפשר גם הא דמאחרין חפלה ערבית, היינו ג"כ מטעם זה בכדי להאריך בשעת אצלוחו של משה, ואם ימחרו להחפלה יהא נראה כאלו מרחין אבולו: (ה) שב ונדום מ"מ אין מחעסקין כו'. בס' הפרסם לרש"י שם הגי' שב ונדום ומ"מ להעסק בחורה טפי עדיף וזה שאין עוסקין לא מפני שאסור אלא מפני כבודו כו', וכן נכון לגרוס גם כאן, ור"ל כיון דביטול חורה חמיר איסורי', ואיסור שלא לעסוק אינו איסור מדינא רק מנהגא משום כבודו, לכן טפי עדיף לעסוק (מי' יש להעיר דכבודו של משה הו"ל כבוד חורה דחמיר דלמחר' פ"ק דמגלה [ג'] דלפי' דיחיד חמיר, כ"ש כבוד חורה דמשה רבן של כל ישראל), וכמו שכתביל בחפלה החשובה שמותר לעסוק בחלמוד, וכן מוכח ודאי מסוגיא דפט"ו דשבת ה"ל דלמחר' דבגהרעט פסקי סדרא בנחובים במנחתא דשבתא (וע"ל אוח ג' שבארחי דמשום בטול מדרשו של חכם יש לאסור אף הגדה וכל דבר), ולפי פי' הר"מ בר יוסף שהובא בחדושי הרמב"ן והרשב"א שם דהא דפסקי סדרא היינו שזין ודורשין בהן דר' נחמי', מוכח שאף לעסוק בחלמוד ודרשא ליכא איסורא: (ו) מעלין בהמ"ד ובטלין לשון זה דמעלין בהמ"ד בעינן זה, לא מלמדי כ"ל בזהר חרומה (קל"ו א') ועד נעלנו חרעין בשבתא משעתא דמנחה ולמעלה מאן חרעין נעלנו חרעין דבי מדרשא כו' חרעין דבי מדרשא דמשה נעלנו כו' נעלנו אחרין כלכו ס', אבל בלשון הברייתא במ"ק (כ"ב) ובשמחות ספ"י הגי' בהמ"ד בטלין ולא חכר נעלין (ואמר לשון מעלין בפ"ק דמעמיה (י"ב) בחזית ומתחלוא, דחיישי' שחללו שלא לשמוע דברי חכמים אס לא יעלנו, אבל בני חבורה בהמ"ד וריין הן ולא יעברו ע"ד חכמים, ולא מסתברא להאריך לנעול דלחות בהמ"ד) וכ"ה הגי' בכל הפוסקים, ואף בחשובות רב פלגיו גאון הכחובה בחשובות הגאונים שערי דק (הדפסם שאלומיקי חק"ב 1/4) שער ד' ס"ו

הערות ופי' על תשובות הגאונים סי' ר"ב של"ז

יום (ו), אף משה (ו) שקבלה ונחנה (ח) נריך להיות בו זכירה לעולם, דלא לימא אינש אבילות ישנה היא וא"ל (ט), אלא נריך זכירה בו לעולם זכירה חדשה, ועוד אשכחן חמו, א"ר זירא והכתיב ויחמו ימי בני אבלי ימי בני חמו אבלי זכירתו לא חס (י) ההוא שעה שנשחלק מן העולם (י"א), קס ר' פרחיה על רגליו ואמר ידי עדיפא (י"ב) ויחמו ימי בני אבלי ימי בני אבלי חמו והי ימי החול (י"ג) דקא שריא בהו בני ואבלי, אבלי שבת לא חס (י"ד) דלית בשבת בני ואבלי, ולזכירתו בחי מדרשות בטלן (י"ה). עכ"ל, והמאמר הזה לא נמצא בירושלמי ומדרשים, וגם לא בזהר ח"ה, אבלי לשון מוכיח מחומו שהוא לשון מדרש העולם מהאמר, וכן שם החכם ר' פרחיה שכבר כתבתי לעיל בענף א' חלק ג' אות א' שלא נמצא זכרו בתלמודי' ומדרשים כ"א בוא"מ, מעיד ע"ז:

(א) שם סי' של"ז ושל"ח [ותן מרב האי גאון לפי מה שמצינו עליהם, וכן כדאף בגמון לשוננו ועינינו כמ"ס בהערות בס"ד]:
וששאלתם טעם ביומי ניסן ויומי חשירי שאין מופלין על פניהם, וכי רב יצחק נ"ר (א) אמר ששמע דבר מפיו, הדבר שמע דבר גדול הוא ברמו דבר (ב), ושלחתם אלינו לומר שהוא נשבע לכם באמת שאינו זוכר מה שמע, מפיו ינא הדבר ואין להשיב לאחור (ג), וזכור ההוא דגרסינן אין מונעין חכשטין מן הכל' כל י'.

הג' ק: (ו) זכירת חורה לעולם כו' חדשה בכל יום. כמ"ס שלהי ברכות (ס"ג) שחביבה חורה על לומדי' כל יום ויום כיום שנחנה בו חורה בסניי, ובפ"ה דערוזין (כ"ד) אילת אהבים כו' ד"ח חביבין על לומדיהם כל שעה ושעה בשעה ראשונה, ובספרי ואתחנן (פסקא ל"ג) אשר אנכי מתוך היום שלא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה כו' אלא כחדשה וע"ל בפירש"י בחזרה, ובילקוט יתרו בשם פסיקתא (דבחדש השלישי החסרה לפינו) ע"פ בחדש השלישי וגו' ביום הזה וגו' ע"ל בפירש"י בחזרה: (ו) אף משה כו' זכירה לעולם. ויהי מלת זכור מושך הוא ואחר עמו, זכור חורה חכרו משה ר"ל פטירתו: (ח) שקיבלה ונחנה. יש לפרש שקיבלה מהר סיני שלא הי' בנה אחר לקבלו, וגם זה שנחנה לישראל הוא זכרון בפ"ע כמ"ס פ"ד דמדרים (ל"ח) בתחלה לא נחנה חורה (פלפולה) אלא למשה חרעו ומשה נהג בה עין יפה ונחנה לישראל (וי"ל ז"ש בספרי דקרא אשר עייתי אומו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים, שהן ב' דברים שזכה שעייתי אומו ולא לאחר, ואח"כ נהג בה עין יפה ומסרה על כל ישראל): (ט) אבילות ישנה היא וא"ל. כמ"ס ביבמות (ע"ח) בשאלו כיון דנפקא להו י"ב חדש לאו אורח ארע' לספדי, ובכחזבות (ק"ג) אמר רבי הושיבה לאחר ל' יום דלא עדיפנא ממשה דכתי' ויחמו כו' ל' יום אלא מכא"ל ספדו בליליא וגרסו כו' עד י"ב חדש: (י) ימי בני ואבלי חמו זכירתו לא חמו. כ"ל: (י"א) ההוא שעה שנשחלק. הוא שראוי לזכרו ועלי' נאמר זכירתו לא חס: (י"ב) ידי עדיפא. דלדידי רמחא בקרא גופי' דיש ימים דלא חמי, אבלי לר' זירא נהי דרדשי' זכירתו לא חמה, לא ידעין אימת, וי"ל זכירתו לעולם, ומסבירא הוא דמפרשי' שהזכירה היא רק שעה שנשחלק (ומשום שא"ל לזכרו לעולם, דהיינו לבטל בהמ"ד, שא"כ חורה אימת נעשית): (י"ג) והי ימי חול כו'. נכון לגרוס והיינו אז והי ימי חול כו': (י"ד) אבלי שבת לא חס דלית בשבת בני ואבלי. אף אם נעשה זכרון לו בדבר שנהג בשבת דהיינו ח"ת (שהיא דברים שבנועא שאף אבלי נוהגו בשבת), אין בזה הכיר בני ואבלי, כי היכי דימא דכבר חמו, אבלי בחול שנהג בני ואבילות, אם נעשה זכר זה, א"כ הי' כאלו לא חמו בני ואבלי: (י"ה) ולזכירתו בהמ"ד בטלן. היינו נמי זכירת אותה שעה שנשחלק, ואף שלכאורה לטעמי' דר' פרחי' הי' איפשר לומר, שאף לא מת משה בשבת וכמ"ס החום' ור"ל ומרדכי (שליינתי' בתחלה החשובה) והכלבו סי' מ' בשם הר' נתן שלפי סדר עולם רבא לא מת בשבת (ועמ"ס בס"ד בביאורי לפר"א פ"ט אות כ"ט בזה), וע' ע"ז א"ח סר"ב שרונה להעמים קן בדברי רב שר שלום גאון, בכ"ז פשט המאמר ירושלמי משמע דר' פרחי' נמי כדר' זירא שעה שנשחלק קאמר:

(ה) וכי רב ינאק נ"ר. איפשר זהו עצמו המכר בתשובות הגאונים הזה סי' ל"ב (וגם שם החשובה לרב האי כמציין שם בר"ם כ"ד וכל הנמשכן אחרי', לבד מן ס"ס ל"ד שיש הוספה מר"ם ז"ל, וסי' ל"ה ול"ו שלאחריו) קן להרי"ף, וכמ"ס בהגהותיו על תה"ג זה בס"ד) בשם הרב ר' יצחק אב ב"ד ז"ל (ולכן מסר לו רב האי גאון סחרי הקבלה כמ"ס בחשובה שהבאתי לקמן אות ג' מההיא דמגיגה שאין מוסרין אלא לאב"ד כו'): (ז) והדבר ההוא שמע דבר גדול הוא וברמו דבר. כ"ל: (ח) ואין להשיב לאחור. לנטות הכחובה, פירשו, כאלו הגאון

הנה מאלו החשובות נראה כמה מהר הגאון ר"ל בצניעותו החממה שלא נגלוח דבר נעלם לבטחי ידיו ויכיר לו פא"פ שראויין לכך, וע"כ הנוסחא שנכתבה להגיה "ואין להשיב לאחרא", היא נכונה: (י) דגרסיק אין מונעין חכשטין כו'. כחובות פ"ק (ד'), וענין זה וגם מה שמסיים וראוי לזה פסח שני כו', מחזיק הדברים למ"ס בזהר בהעלותך ברע"מ קל"ב ב' ע"ס ובפ' אומר ל"ח ב: (ה) צבית החתן והכלה אין מופלין ע"פ. משמעות לשונו דהחתן או הכלה קאמר, וכדעת הר"ן פ"ב דסוכה שהבאתי בס"ד בבאורי לפר"א פט"ז אות ל"ב לענין ז' ברכות, וה"ה לענין נפילת אפים, אבל בא"ח סי' קל"א הזכירו הפוסקים בלשונם רק צית החתן: (ו) וצבית האכל נריך ומותר. לשון נריך היינו לומר, שהאכל שהוא נריך להטעור ולהצור לבו לכן אדרבא נריך הוא לנפילה אפים, ולשון מותר לפ"ו מנומנס, ואיפשר ל"ל נריך ביוחר, ור"ל אדרבא יוחר נריך הוא לנפילה אפים משאר כל מקום, ועיי' מג"א סקל"א סק"י שמהגמו אינו ק: (ז) פסח שני כו' שעדיין חכשטי כלה עמה. אינו כ"א סמן בעלמא, שכן בצפילת אפים תצבית השלשים יום מן ר"ח יסון (שמא נטעו על הפסח), ובפסח שני השלשים יום מן י"ד בימים עד י"ד באייר: (ח) וק צימי חשרי כל ל' יום. מנהג זה לא ראייתו מובא בפוסקים שלפניו, ומשמעות הלשון כל החדש, היינו אף בעשרת ימי חטובה, אף שאומרים סליחות וחסומים ומחזיקין (וכמבואר גם בלשון רב האי גאון עלמא שהביא הרא"ש שהיה ר"ה והטור ריש ה' ר"ה ע"ג) בכ"ז אין מופלין ע"פ, ובכלבו סי' מ"ב הביא מנהג מן לאחר יוה"כ עד סוף החדש (ואיפשר גם כאן ל"ל ציומי חשרי עד ל' יום ור"ל עד כלות חמש חשרי אבל מ"מ בעש"ת מופלין ע"פ): (ט) עולי רגלים בקול רנה וחודה בחירה יוחר מזהליכה. כמו שמביא להלן מן הירושלמי, אבל לבד זה לא מלאכי סמך לזה (ובפ"ק דפסחים [ח] דרשו אן לי אלא בהליכה בחורה מנין ח"ל ופניה כו' שממלא אהלך בשלום (ושלום זה הוא מדת בקר דאברהם שצירשלמי להלן), ואי איתא להא דירושלמי, ל"ל שזה שהוצרכו לבאר בירושלמי פ"ג דבכורים במעלי בכורים שלא היו מחטפין עמהם בחור' כדרך שמחטפין עמהם בהליכה, מפני שבעולי רגלים גם בחורה שמחת המטה עליהן כדכחא), ומלשון בקול רנה וחודה שבכאן, אולי יש להבין שדרשו אסמכתא לזה ממ"ש (חכמים מ"ב) ארדס עד צית חלקים בקול רנה וחוד' המון חוגג דסיפא דקרא בקול רי' וחוד' המון חוגג (שהוא מופסק מן עד צית חלקים בטעמים, של הפסק טעם עול' ויורד המפסיק הגדול שנספרי אמ"ח) קאי על חורה, ובמרחן הוא דשייך לקרוחם המון חוגג, שכ' חגו שמחת חג, משא"כ בהליכ' לשם שעדיין לא הגיע החג, אין שייך לקרוחם המון חוגג: (י) האי ופניה בבקר. הדבר חמום, דמהאי ופניה בבקר הוא דנפקא לן מלא ליה לחג ולקרבה בסיפרי ובבבלי וירושלמי בב"מ, ואולי דייק מדלא כתי' בהדיא ולנת ופניה, ולמה כתי' בבקר, אבל הלשון וכי בבקר הולכין ולא בכל זמנא לא משמע ק: (יא) ההוא דכתי' ב' בקר לא עבות. כמ"ס בזהר מקד (ר"ג) בקר לא עבות בגין דהוא בקר לאו

הערות ופי' על תשובו' הגאונים' הי' של"ה

בבקר ההוא דכתיב ב'י' בקר לא עבות (י"א), בקר דשמחה (י"ב), בקר דאקדים אברהם (י"ג), ומאי יהיה שמחה בית השואבה (י"ד), והדבר גדול ונכון (ט"ו), תלמד שריך שמחה בחורה יותר מהליכה, א"ר סימון סימן לדבר אל יחלל חוגר כמפתח (ט"ז). עכ"ל, והמאמר ירושלמי הזה, לא נמצא בתלמוד ירושלמי ומדרשים שלפנינו, וגם לא בסי' הזוהר, אבל עיני ולשונו הן הן עדיו שהוא ממדרש הגעלם מהזוהר, גם ריש מלין מהא דבקר נמצא בזוהר כמ"ש בהערות בס"ד.

(ד) סי' של"ה [לפי המזוין שם ר"ס ט"ז לרב שר שלום, משמע שכל הנמשכין משם יגר כי' של"ו שמויין לרב האי, הם הכל לרב שר שלום, ועמ"ל בהערות אות' ז' בס"ד] ח"ל: ושאלתם המשמיע קולו בחפלתו כו' (ה) ה"מ ביחיד אבל בצבור לא (ו), ואזן הכנסת שבה לבהכ"ל ולא התפלל בלחש אם יי"ה או לאו, כך ראינו, דהוא אינו יי"ה לעצמו, דכד החירו רבין ליחד דאין יכול לכון את לבו והוא מתפלל בינו לבין עצמו שאין אחרים עמו. דלא איכפת לן אם יגביה או לא יגביה אם ישמיע או לא ישמיע, אבל בצבור דאחרים שם אסור, דהא לא מצי בלא טרדא דלהון, דכיון דעריד לחבירו הסמוך לו אסור, ואי תימא זמנין דלא עריד להו, אין בצבור זמן, דהא איכא אינשי חילין קרו ק"ש ואילין עונין אמון ומחתיין בצרכה לענות, ומ"מ בצבור לא, והחזון נריך להתפלל על עצמו בלחש חסלה ולבחר מוציא את הרבים (ז), ובירושלמי ר' חמא בשם ר' ברכי בר יוסי אמר האי דאמר ר' אבא ה"מ ביומי ר"ה

יהיה חשיך אלא נהיר כו' לא שלטא דינא כלל כו': (י"ב) בקר דשמחה. כמ"ש בזוהר ויקרא (כ"ב) והאי בקר כד אייתער כל בני עלמא כו' בחזוהא כו': (י"ג) בקר דאקדים אברהם. שכתוב ושנס אברהם בבקר, ומוה ילא הלשון בקר דאברהם בזה' כמ"מ (עיי' זוה' מקד' שם ק"ג א', ובס' בלק ר"ד א' ובכמ"א): (י"ד) ומאי היא שמחה בית השואב'. אע"ג ששמחה בית השואבה בליל' היא, מ"מ כיון שעיק' השמח' על שם שליבת המים היחה כמ"ש מדכתי' ושאבתם מים בששון, והרי השליב' ביום הית' כדחק ספ"ה דסוכה, לכן קרי כאן שמחה בית השואבה שמחה הבק' אור, ומציא ממנו ראי' לפרש ופנייה בבקר שחפ' בשמחה של הבקר, אף כשחלך לאהלך בחורה אחר החג: (ט"ו) והדבר גדול ונכון. זה שאמר שמחה בבקר דאברהם היא שמחה בית השואבה הוא דבר גדול ומכין בסודו, (שהיתה השליבה במים מדתו של אברהם, ובעת הבקר דאקדים אברהם): (ט"ז) אל יחלל חוגר כמפתח. שהשמחה וההלול ראו' להחזיר מנחון המלחמה כבר ומפתח מעליו כלי מלחמתו שחגר, יותר מבשעה שחוגר אותם לילך למלחמה ואין יודע אם ינצח, והוא סימן ומשל למצוות החג, שהן ככלי מלחמה לנצח המקטרגים (ובפרט מצות לולב ומיניו שזכירוהו בזיקרא רבה פ"ל לסימן הנחון, וכן בזוהר בספרא דלעיוותא פ"ה קרי להו נחוי קרבא ע"ש בפי' הגר"א ז"ל), שלאחר קיומם כבר שהוא כחזיר מן המלחמה, ראו' לשמח ביוחר:

(ט"ז) המשמיע קולו בחפלתו ה"ז מקטני אמנה א"ר הוגא ל"ש אלא שיכול לכיון לבו בלחש אבל אי' לכיון לבו בלחש מותר וה"מ ביחיד. כל"ל כאן מסוגי' דברכות (כ"ה): (י"א) אבל בצבור כו'. אע"פ שלכאורה ממה שהאריך בהא דבציבור לא ודליכא בצבור זמנין כו', הי' משמע, שמטעם זה הוא שבא לומר שאין החזון יי"ה לעצמו בחפלתו בקול לפני החיבה, מ"מ א"א לפרש כן, שהרי כשזרד לפני החיבה, בע"כ חקיקת חכמים הוא שיאמר בקול רם להוציא צבור יי"ה (ובאמת מחוייבין הכל לשחוק ולשמוע אליו וליכא אינשי דקרו ק"ש ומצלי או בקול רם, דאי איכא מאן דקרי ומצלי בההיא שעתא, ודאי מחוייב שיהי' בלחש וקולו לא ישמע, שאם ישמיע קולו, הו"ל עס קול הש"ל חרי קלי, ולא משמיעי לצבור תפלת הש"ל לנצח יי"ה בהם, ועיי' בחשובת הרא"ש כלל ד' סי' י"ט והערת בטוש"ע סק"ד ס"ד) וא"כ למה לא יצא החזון יי"ה לעצמו ג"כ בחפלה זו, כיון שלא עבד איסורא בהשמעת קולו בה, אלא נריך לומר, שעיקר הטעם לאסור לחזון לנצח יי"ה בחפלה זו הוא מטעם הראשון שבתחלת החשובה, שלא החירו כ"א כשא"י לכיון לבו בלחש, וזה הרי יכול לכיון לבו בלחש, וכ"ה להדיא בחשובת הגאונים אלו בסי' שמו', עיי' בזה שח"ז: (י"ב) והחזון נריך להתפלל על עצמו בלחש חסלה ולבחר מוציא כו'. לקמן סי' שמו' מבוחר, דלכתח' אין הש"ל יורד לה"ה להוציא רבים יי"ה עד שיתפלל הוא חסלה דהא כהן מכפר בתחלה על עצמו ואח"כ על אחרים דכתי' וכפר בעדו וגו' ואח"כ בעד כל קהל ישראל ואינו יוצא יי"ה

הקצרות ופי' על תשובת הגאונים סי' של"ה

ויוהכ"פ דהחזן איחליל (ו) בלוחא דאפוק י"ח לציבורא אבל בשאר ימות השל' לא, מ"ט משום טורח ציבורא (ז), ומשו' דבעיק תקיעות על סדר הברכות (ז), והא דאמריחון משמח דגאון ז"ל חזוהנא (ז), ולעולם לא אשכחן

בההיא דליל על צבורא דהא יכול הוא לכון ולא החירו רבן אלא ליחיד (ש"י לכון, כ"ל) וחו דלחרי סטרי לא אטרחוהו רבן לכון, חד ל"י וחד לצבורא, הלך לנחמ' לא יליל מעמוד (ר"ל לא יעמוד לה"ח ויליל) עד דיילי על נפשי' וידי גרמי' ובחר יכפר עלי'. עכ"ל, וגראה שגם בחשובה דכאן, לזה נחמין, שיחפלל על עצמו חלה כדי שיבא זכאי וכפר להחפול על הצבור, ומצריחא דשלי ר"ה (ל"ד) דא"ל חמיה לר"ג (דס"ל שש"ס מוציא את הבקי ג"כ) לדברך למה צבור מחפליין וא"ל ר"ג כדי להסדיר ש"ס חפלות, ליכא למשמע להכא לעין הש"ס עצמו לא להאי גיסא ולא להאי גיסא, דיל' דאפי' לרבן נמי הש"ס י"ח שהי הוא מחפול בפיו, ודווקא צבור ס"ל לרבן דהבקי אין י"ח בשמיטה מטעם שאמרו בירושלמי פ"ג דברכות והציאו הרא"ש פ"ז דברכות וז"ל כדי שיהא כל אור'א מבקש רחמים על עצמו, אבל כאן הש"ס מבקש בפיו על הצבור הרי הוא יכול על עצמו ג"כ (אם לא מטעם הכחוד בחשובה דטריחא מלחא לכון לחרי סטרי), וכן י"ל נמי דאפי' לר"ג מ"מ הש"ס אינו י"ח מהי טעמי שהחזירו בחשובה כאן, וי"ל דהיינו דאמר ר"ג כדי שיהיה ש"ס חפלות, כלומר שיהיה ע"י שיחפול הוא לעצמו חלה, כי הוא אין י"ח בחפלותו בקול כשאר' בקיחין לר"ג מטעמים ה"ל, מי' בחמת לשון להסדיר ש"ס חפלות, לא משמע שיחפרש דווקא ע"י שיחפול בלחש חלה, אלא ה"ה אם מסדר בעיונה בעלמא, וכמו סדור חפלה של פרקים שאמרו שם בגמ' שלי ר"ה, דבע"כ אינו ע"י שיחפול חלה היחיד ממש, אלא שיעיין ויסדר בלבד, ובחוספתא שלי ר"ה הלשון בהא דר"ג כדי שיחקין ש"ס את חפלותו, דמשמע טפי הכנה ועיון בעלמא, ועיי' מג"א סי' קכ"ד ס"ח ב': (ו) ובירושלמי כו' דא"ר אבא ה"מ בימי ר"ה ויוהכ"פ דהחזן אחליל כו'. כבר נחבתי בפנים שבירושלמי לא נמלא לפנינו, ולא אחברר מלחא דר' אבא מאי היא דאמר' עלה ה"מ כו', ומדמחמה הגאון אח"כ ע"ד תשובת גאון שלפניו דהא בירושלמי כו', משמע דהירוש' על האי דינא גופי' של השאלה אם הש"ס י"ח בחפלותו שבקול רס הוא דאיתמר משמי' דר' אבא דיי"ח (אלא שא"כ ה' לו ז"ל להעתיק גם דברי ר' אבא לעין החשובה דהכא) ומפרש עלה דה"מ ברה"י ויוהכ"פ דהחזן איחליל בלוחא דקול, ויחפרש זה ע"פ מהגה הגאונים שהביא בעל המאור וש"פ סוף ר"ה, שאף הבקיחין לא היו מחפליין חלה בלחש אלא ז' ברכו' במוסף ר"ה, והיו יוצאין י"ח מלכיות וזכרונות ושופרות בחפלה ש"ס שבקול, ובע"כ גם הש"ס ה' עושה כן ולא ה' מחפול בלחש אלא ז' ברכות ויי"ח בחפלותו שבקול שהי' מסדירן למו"י לעצמו בחלה בזמן אחר, ולא בעת חפלה לחש של הצבור (עמש"ל באות שלפני זה, ומש"ל אי"ה באות שלאח"י), שא"כ היו צריכין הצבור להמחין על הש"ס הרבה עד שייסי חפלותו של לחש שהיתה של ט' ברכות ואיכא טרחא דלצבורא), ח"ס דאהכליל בלוחא כו', ולכן אף אם לא החפול חלה לעצמו אף ה' ברכות ששאר' הבקיחין מחפליין יכול הוא הש"ס ללאת י"ח בחפלותו בקול דהא אחליל בה בלא"ס למו"י, אבל בשאר ימות השנה דלא אחליל בה לא י"ח: (ז) מ"ט משום טורח צבורא. לפמש"ל באות שלפני, חולי יחפרש, דר"ל אע"פ שהי' ראוי שש"ס צדי להסדיר חפלותו, סמוך לחפלה קול ממש יחפול חלה בלחש כל ט' ברכות גם מו"י ולא יצריך לכלול גרמי' בחפלותו בקול לצבור כלל (ומטעם שכתבו בחשובה דלא לכון לחרי סטרי) מ"מ לא חקנו כן, משום טרחא דלצבורא. ור"ל הבקיחין המחפליים בלחש רק ז' ברכו' כמהגה הגאונים, יצטרכו להמחין על הש"ס שמחפול בלחש ט' ברכות: (ז) ומשום דבעיק תקיעות על סדר ברכות. ג"ז טעם, שבע"כ צריך הש"ס לכלול גרמי' ללאת י"ח ט' ברכות בחפלותו בקול רס לצבור, שאם יחפול ט' ברכות לעצמו חלה בלחש ללאת י"ח בכן, אי"כ לא ישמע לעצמו תקיעות על סדר ברכות שלו שילא כבר הוא בכן י"ח בחפלותו בלחש, וממולא דבר ילא לו טעם מנהג הגאונים ה"ל שהיו הבקיחין מחפליין רק ז' ברכו' ויוצאין ידי מו"י בחפלה ש"ס בקול לצבור, דהיינו ג"כ מחך טעמא גופי', שצריך שישמעו התקיעות על סדר ברכות שיוצאין י"ח כאור'א בכן בחפלותו, וא"כ אם היו מחפליין בלחש ט' ברכות הרי כבר ה' י"ח בכן בלחש, ולחקות בלחש להן, לא היו ס"ל, שא"כ שיהיו כל הבקיחין עומדין כאחד בכל ברכה וברכה בכדי לחקות בכן להוציא כן י"ח תקיעו' על סדר כל ברכה וברכה (גם איפשר שלא רצו לחקן לחקות ב"פ, א' בלחש בשביל הבקיחין, וא' בקול בשביל שאין בקיחין), ויצטרכו ללאת י"ח התקיעו' בסדר ברכו' של חפלה הש"ס בקול, ולא היו לדידהו על סדר ברכו', לכן הוכרחו לסדר שאף הבקיחין

הערות ופי' על התשובות הגאונים

לי כהאי גוונא, דהא מלה דא דירושלמי אשכחן בתשובות שלו. עכ"ל, והמאמר ירושלמי לא נמצא בירושלמי ובוהר, והלשון מכין ביותר לשון זוהר ומדרש הגעלס, וכן שם החכם ר' ברכיה ב"ר יוסי לא נמצא זכרו בתלמודים ומדרשים, וכן משמע ממה שבתמיהה הגאון המשיב על גאון שלפניו כתב "דהא מלתא דירושלמי אשכחן בתשובות שלו" ששם ה' זה המאמר בתלמוד ירושלמי או אילו מדרש גלוי ומזוי ביד הכל, לא ה' נגד לו ז"ל להזכיר שמאל המאמר בתשובות של הגאון שלפניו, אלא ה' לו לומר בפשיטות, שהרי נמצא כן בירושלמי, אבל אם הוא מאמר מדרש הגעלס, שהיו מעלימין וגומין אותו כמשי"ל בס"ד, ולא ה' גלוי ומזוי לכל, לכן שפיר הוּקַדַּח להזכיר שמאל בתשובות אותו הגאון מחר זה הירושלמי, הרי שה' מזוי בידו:

ומפני רוב חיבת התשובות האחרות אלו שהוכרתי, ראיתי להעתיקן פה אע"פ שיארכו הרברים (ואעיר עליהן ג"כ בקצת דברים בס"ד), ח"ל התשובות.

א ה' קב"ב (ומציין עליו לרב שרירא ולרב האי בנו) ששאלוהו ע"ד שיעור קומה שבצריחות דפרקי היכלות דר' ישמעאל. והשיב ח"ל: א"ל לברר לכם הדבר הזה הטיב אלא כללי בעלמא, כי דיו' שר' ישמעאל אמר דברים הללו מדעתו, ומאין באים הדברים הללו מדעתו של אדם, ועוד שיוצרו מרומם ומעולה מהיות לו איברים ומדות כפשטן ח"ו מזה לאורך ורחב בשיעור קטן וגדול, אבל השיעור והמדה המה קבלה ידועה וסתומה על השגת בני אדם (לכאורה כוונתו, שהן כימיין למה שאיפשר לב"א להשיג התגלות פעולותיו וכבודו ית', אבל אין נראה כן מדבריו להלן, אלא ר"ל שהרמו הפכו בשיעורים ומדות אלו כמשי"ל, א"ל להשיגו בדעת אנושי שהוא חסום וסתום מלהשיגו, ולא יודע כ"א מפי הקבלה ידועה), כי אין לומר במופלא ומכסה יותר, כי אין דמות יערנו לו, אלא הם דברי חכמים שיש לפניהם טעמים גדולים מכל הרי הרים ונפלאים עד מאד, והללו רמזים שלהם וסודותיהם וחי חיים שאל' למוסרם לכל אדם, אלא מי שיש בידו מדות המסורות בידיו, ואפי' ראשי פרקים, וכ"ש פרטיהם, כי על דבר זה ועל שלמטה ממנו ממעשה מרכבה אחו"ל (חגיגה י"ג. ע"ש כ"א קצת) א"ר חייא אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב"ד והוא שלבו דואב בקרבו, ובדברים שלמטה מכל אלו א"ר אמי (שם) אין מוסרין סתרי תורה אלא ליועץ חכם חרשים ובוזן לחש, ובלחש לוחשין לו, וכללות נותנין לו והוא מבין בהן, ומן השמים מראין אותו בסתרי לבו, דאמר במדרש (ג"ז בחגיגה שם, או מדרש, שהוא דרשא בפסוק), ובוזן לחש זה המבין דבר מחוץ דבר לחש זה שראוי למסור לו סתרי תורה שיחתו בלחש, ולכן היו מוסרים חכמים אחד לחבירו, הכרת פנים וסדר שרעוטין שמקצתן אמורים בזה ספר תולדות אדם ומקצתן

יאלו י"ח מו" בתפלת ש"ז שבקול רם, כדי שיהיו נמצאין שומעין תקיעו' על סדר ברכות של חובה שיוצאין בהן י"ח (ועיי' בחידושי הרשב"א ובפי' הר"ן בר"ה שם שהרגישו בזה דאמרו רבין לר"ג א"כ למה ש"ז יורד לה"ח, דהא בר"ה מוכרח הוא משום ללאת י"ח תקיעו' על סדר ברכו', דמשמע דפשיטא להו ג"כ דבלחש א"ל לחקוע על סדר ברכו', ומטעם שכתבתי): (ו) משמ' דגאון ז"ל תוהבא כו'. בתשובות הגאונים זה לעיל סי' ק"ב נמצא תשובה חולקת על התשובה שבכאן, שכתוב שם, שהש"ל א"ל לחזור להחפלה בלחש שכבר י"ח בתפלה שהחפלה ללבוז אם נתכוין (ללאת י"ח עלמו ג"כ) שכיון שמוציא לאחרים לעלמו לא כ"ש ואין לחוש משום משמיע קולו בתפלתו כיון שע"י הדחק ומפני צורך לבור עושה זה. עכ"ל בקצרה (והביאה בכלבו סי' כ"ז בשם הר"ש, והעתיקה ממנו הב"י סקכ"ד ס"ב להלכה) ובדלתי על תשובה זו הוא שנתכוון המשיב בכלן לחמוה עלי', ואם דברי האין על התשובה ההיא לרב האי מדוייק (וכ"מ מלשון תשובות הבאות אחרי' מלשונם ועינים שהן לרב האי ז"ל, וכמ"ס בהגהות"י שם בס"ד), א"כ בע"כ המשיב דכאן, אינו רב שר שלום כנראה מהאין דכאן, שא"כ איך ישיב ע"ד תשובת רב האי, שהרי רב שר שלום ה' הרבה קודם רב האי, אלא בע"כ נגערך לומר שהוא לאינו מהגדולים שאמר רב האי כמו רב נסים גאון או כי"ב:

הערות ופי' על תשובות הגאונים

בסדר פסוק שלאחריו זכר ונקבה בראש (זו היא תשובת רב שרירא שאכיר הרמב"ן בפי' התורה על פסוקים אלו, וכחב עלי' "ולא זכינו בהם", ובזהר פ' יחרו ח"ה שם ותיקונין תקין ע' מפורשים בדברים בארונה, ורבי' הגר"א ז"ל ביאר המאמרים במגלת סתרי' כ"י) לפי שאין מוסרין סתרים ורחים הללו אלא למי שרוחין בו סימנין ראויין לכך, והגדמו זאת לכס שחשובים אחס בלבנו, אלא שא"ל לנו לפתוח בדברים הללו ואף לא על פה, אלא למי שראויין, ואחר האסף שנים שלשה שכולם ראויין (איפשר ר"ל שיאספו ב' וג' להסכים על הדבר שראוי זה למסור לו, אבל בשעת המסירה עצמה לכאורה גרוע טפי כי איכא ב' וג', ועדיף טפי למסור ביחיד כדחק רפ"ב דהגיגה), לישב במקום שאין אדם שם (שלא ישמעו העובדים וטבים, או שלא יתערבב דעתם מעובדי דרכים, וטעין מ"ש פ"ק דברכות [ח'] וב"ר פה"ד אין יועזין אלא בשדה, וע' במילתא ר"פ בא שהבקעה נשרה לבואה ומש"ש בהגהותי בס"ד), אלא מבקשים אנו רחמים עליכם, יהי רצון שכל מי שהוא ראוי, מן השמים יאירו את עיניו, עכ"ל תשובה זו.

ב סי' צ"ט (לפי המצויין שם ר"ס ל"ז לרב האי, נראה שכל הנמשך אחריו וכן לו ז"ל, ובס' ק' חזרו לניין "לגאון ז"ל", נראה דלג בהעמק שם הגאון שמתחיל משם ולהלן תשובותיו) ח"ל: ושאלתם שאמר לכם כהן מורה דרך ה" שיש בענין ז' ימי הפסח ענין גדול, ובמים שלנו כמו כן, הענינים האלה כבר הוזכרו להרבה מקומות כי כבוד אלקי' הסתר דבר, וכבר אמרו רבותי' (חגיגה י"ג) במופלא ממך אל תדרוש גו', ואחס יודעים כי בארבע פנות נכנס בלבבם להחזיר התורה ליושנה שבה לה' (ולא לה' רוח"ק ברב האי גאון ז"ל, שעל ידו ובזמנו, שהיה עמידה התורה שחשכתה ח"ו בשפסקה סוף ימיו הישיבות והגאונים מצבל, הקדים ה' להאריך השמש במקומות אחרים ע"י שתי מיתות של רב האי גאון ז"ל שהרבו מכל המקומות ללמוד לפניהם כמכר פה עד שלא חשקה אורה בצבל, וכבר הרגישו בזה סופרי הדורות בחיבוריהם בימיו בזה, ומלאחי מקום פה להעיר ע"ז, כי יהי נרדף לנו זה להלן לענין דברי האור והקבלה ג"כ כמשי"ל בס"ד) ושולחים שלוחיהם מכל הארצות, מחימת ומזרח ומערב כח ואשכנח ותרפח ואספמיא ומקצי הארצות, ועומדים לפנינו בעניני שלוחיהם וספקותיהם, ואין לנו פנאי לדברים הללו, ומי העיר אחסם בדברים ההם, כי כבר שלחנו באגרותינו ליושבי קלבריא"ה ויושבי פול (נראה ל' פוליא, והיא אפוליא שבאיטליא) על העניני' האלה, כי אין להם רשות לשאול, ולנו אין להשיב, כי הקדמונים ז"ל לא היו מודיעים לשום אדם זולתי לאנשים ידועים והיו יודעים בהם סימנים ניכרים בפניהם ובמקומות אחרים, ואחס לשמע און אנשים מחזרים מעיניהם (ר"ל אין אנו יכולים להכיר בסימנים בפניהם אם ראויין אחס, כי גם רב האי ז' היו ידועים לו בקבלה הסימנים, רק בעומת דקדקו לא ראה ליעול גדולה לעצמו, וכחצו בלשון "הקדמונים לא היו כו", וק חפס לשון ז"ל בתשובתו סי' י"ד ע"ד כשפים ונטיעת קשואים [שהעמקתי בקצרה בבאורי' לפר"א בקוטרם שה"א סי' ה' בהגה"ה ע"ש] "שעדיין קאחס מסורים ביד בניהם של אוחן חכמים כו", ולא לכחצו בלשון שיחמט שמע שמסר לידו ז"ל ג"כ) גם כי אינכם מחזרים ברעיונו, כי לשמע און שמעו אחסם ורוב מעלת חכמתכם, וגם כי אין ראוי להשיבכם ריקס, ולמען כהן דק המעורר לכם, כי אם אינו יודע שאחס ראוי לכך מרחוק יבא לחמסם (נראה גמגום בלשון, איפשר ל' לא ה' מעורר אחסם לכך מרחוק כו'), אמרו אל האיש אשר שלח אחסם אלינו, שבעת ימי הפסח, הוא אשר דבר ה' שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלקי' אדם על הארץ (נראה רומז למ"ש בזהר חצוה קפ"ב ב' דהי' ז' יומין דפסח הן חצאין במדת המל' דקיימא לשאלה מה כו', ח"ש על הארץ שהיא המל', ועיי' בתשובה סי' ה' שאביא להלן אות ג' בס"ד) והוא כהן לאל עליון ויודע נסתרות ותעלומות ברמות החכמות וכל ר' לא חסם ל', הוא יגיד לכם את המראה, ואנו אין לנו פנאי מכל קצוי הארצות (ר"ל מפני ריבוי השאלות מקצוי הארצות ככתוב למעלה, ויש חסרון וגמגום לשון כאן) להגיד לכם את השרום בכחב אחס. ולענין מים שלנו בכל ז' ימי הפסח (ק ביאר שם בתשובה שלפני' שצריך מים שלנו לכל ימי הפסח, ולא למח מצוה של לילה ראשונה דווקא), ירושלים הבנויה כעיר שחזרה לה ודק ילין בה, ועל קן האילן מלוכה, והמים נגרים ויוצאים, ופסח ה' על הפסח, ופסחם לים לא יתן המסחית לבא אל בתיכם לנגוף (איפשר ראה לרמזו שירושלים בבניה כעיר שחזרה לה יחדיו ר"ל עם כל הו"ק ובמ"ש בזהר אחרי מות ע"ה א' מאי שחזרה לה יחדיו בנין דאדווג כו' סטרי' כו', והיינו רמז ז' ימי הפסח כמשי"ל, ואז בבניה וחזרה דק ילין בה, אף בלילה זמן שליטה ואחמח ס"א, בכל' בה דק ילין בעת היות על קן האילן מלוכה, שקן דילה באילן עץ החיים כמ"ש ב"ה רות ס' ע"ג

הקצרות ופי' על תשובות הגאונים

[כהנהגה הגר"א ז"ל שם] עך דא חורה שגא' עך חי' ושכינתא קן דילי' כמ"ש בהקדמת תקונים [ולשון האילן הוא כלשון כי יקרא קן לפי כו' בכל עץ], והמי' הנגרים ויוצאים חוצה נאחזין בהם מים האדונים, אבל כשהם ליים בבית ומקום יישוב, שם ופסח על הפסח ולא יחן המשחית לבא אל בחינם, זכר אלה יעקב כהן זקן מקוראי, אחד קראתיך בשם, שמע ואחזה דע לך. עכ"ל:

ג סי' ה' שם (אשר גם היא לפי לשונה וענינה ניכרת שהיא לרב האי, אע"פ שחשובות שלפי' ושלדאחרי' נראין שהן להרי"ף ומלאין כחובין בחשובות הרי"ף, ובהנהיגי על חס"ג זה הערכתי מילין בזה בס"ד ע"ש) ח"ל: בעוד שהייחס דורשים להשיב על ענין הזה (על מה ב' נקיים אם יש לה משכב ומושב בחומר שהחמיר בזה"ל כמשיח"ל בס"ד) הגיע אלינו כתב מחמתי הדוד וכתב א' מאנשי חוגרמה, ואנשי הדוד וחממי' סופרי' ומלמדי' העריכו (כ"ל, ומה שנדפס הדריכו ט"ס) ענינים רבים ונכבדים בנחביהם, והורנו להשיב עליהם בדרך ענינים רבים ונכבדים בנחביהם, וענין שלומם וכתב מליחם לא כתבנו, וזאת הורנו לכתוב רמז הדברים מאשר שלחנו להם: לך החכמים הנבונים, לא עליכם לערוח עצמכם על כוונת הדברים האלה, הנה ידענו כי יש שבר בכל העמים, אשר אין להם חורה חכמה וחשי', וזאת אוחס הכוללים בחשך מחכמת הטבעי, וחושבים כי אין חורה אחרת וזאתה, וכי הוא ית' מחשבחו העליונה הברה והחורה (קרוי ש"ל והטעורה) הוא בדרך כפי מוחס הריקן, והלא כתי' נבונה שמים מארך כן גבהו דרכי מדרכים ומחשבותי מחשבותיכם, ומי יוכל להשיג דעת מחשבת פתח א' מעבדי ה' ב"ה, וכ"ש דעת מחשבת המלך הגדול רס ושם שוק עד וקדוש שמו, אשר כל לבא המרום נלאו מחקירה חכמתו והשגתו, וכלם שואלים א' מקום כבודו, ומה לכם חדכאו עמי ופיני ענינים בחורה חכמתו, בשמעכם את דבריהם ויבי' לשונכם בדרכי אריסטו' וחבריו, ודינם חורו ית' בלוחו הדרך, מי שמע מאת מי ראה כאלה, היוכל ארך במעמד הר סיני ביום אחד, אם יולד גוי בחוק שמים וארך בקיומה בשמוע את דברי כאומר נעשה ונשמע, ובאותה שעה ארך יראה ושקטה ושמים עמדו על חכונתם והעולם עומד על קיומו, והכל על הדברים האלה, ואחם עושים במשקל דעת יולרנו שהוא דעת החורה חמם, והלא כתי' כל הגוים כאין גבו מאפס ותמו נחשבו לו, אל חרבו חדכרו גבו ילא עתק מפיכס בלא דעת ולא חבונה יבי' לשונכם, כי אל דעות ה' ולו נחמנו עלילות (מלשון תשובה זו נראה ילאו הדברים בס' נפש החכמה להר"ם דליאון ריש סי' ב' [ד' סע"ד ה' ע"א] ע"ש בקצת שינוי הלשון), אשר אמרתם ואשר שאלתם בענין הנהגה, והרחבתם פיכס בדרך טבעכם והבלי דעתכם, יודע לכם, כי לא זו הדרך אשר חלפו בו מלך דעת עליון וחורו הקדושה, כי ענין הנהגה כבר הורנו חז"ל הענין הכון והטוב בדבריהם לא ימיעו עולם ועד, ומה שאלתם מבקשים, הסירו סוגים מכסף וילא לזורף כלי, וחפץ ה' בידכם ילא, דעו כי מעת שרמזה מטומאה, אינה מטומאה משכב ומושב (נראה ר"ל חומרת החרקות ממחשבה ומושב, כמו שביאר הרשב"ד בבעלי הנפש סוף שער הפרישה דברי רב האי גאון לענין פרישה ממחשבה ומושב מדין בחולה שביעלה שכתב רה"ג לשון שאין מטומאה משכב ומושב ע"ש, ומה שהקל כאן לאחר שרמזה מטומאה ב' נקיים, הוא כמ"ש החסום בשם ר"ח פ"ק דשבת [י"ג] שהיו רגילין לטבול ב' טבילות, ולא רחיצה לבדה כמנהגנו, ועיי' פסקי ריקאנטי' סי' חקפ"ו [ולפי הנראה לשון מועתק מחשובות גאון הלון] שכתב רחיצה במים שאובין, ועיי' רמ"א י"ד סקל"ה מדברי רבאי"ה בזה) והייתי מאריך בחלמוד, וזלתי שאלתם מבקשים דברי חפץ, ואין אנו יכולים להשיב לכם, כי איך יחייב האדם על חרשי אדמה הנזכרים, הם דברי אריסטו' והפילוסופים כי כלם חברים, אבל השיבו וחיו, ושימו יד לפה, ודעו כי כרחוק מורח ממערב, כן הרחיק המקו' י"ת דעתו שהיא דעת החור' הקדושה, מדעות ב"א, וזכר זאת והחלשותו, ומאותם הדרכים החבושות, ודעו כי הפלה ה' ענין חורתו הפלא ופלא, וכאשר חדעו וחשילו וחבינו, ענין פסח מזרים, וכי יש בו הלל גמור יוס ראשון ולשאר הימים מדלגי דלוגי, ומשם והלאה שבע שבחות חממות עד יום מ"ח שישראל מחברים לאביהם שבשמים (עיי' בזהר אמור ל"ה ב' ועוד שם ל"ז ב', ופי' חזוה קפ"ב ב' ובלשון הרמ"ז שם, ובהשקפות הזוהר לח ב' רע"א א' [והוא מן ז"ל] וחבין כוונת דברי הגאון ז"ל כאן), חדעו הענין הזה, וכי יפלא מכס דבר למשפט שאלו לרב ר' יהודה בן הנגיד, כי שמי בקרבו הי"ו (משמעות הלשון כי שם כתב החשובה ג"כ יהודה, אבל באמת הדבר ברור ויכיר מלשונה וענינה שהיא לרב האי, ובע"כ לשון זה הוא מליצה, ור"ל שהוא כבר מסר לו הענינים, ויגידם להם בשמו, כאלו הוא עצמו מגיד ומספר עמהם), והוא יודיע לכם הדבר מפנה אל פה, בהראותכם אליו כתבי זה. עכ"ל.

הערת ופי' על השו"ב הגאונים

ד מאמרים שהובאו בחשובות הגאונים ולא נזכר עליהם בשם ירושלמי, ובכ"ז ההשערה קרובה שהן ממאמרו הירושלמי מדרש הנעלם הזה:

(ה) בחשובות הגאונים הזה סי' פ' [והיא לרבי' האי כמזין שם סי' ע"ה ומשם ולהלן עד סוף סי' פ"ג שמזין בסופו עד כאן לרב האי הן כולן לו ז"ל] ח"ל: ושאלתם, כי יש מקומות שאומרים והוא רחום במעלי שבתא, הכי הוא בב' ישיבות שאסור הוא בשבת כיון שקידש היום ואין אומרים והוא רחום ולא שומר את עמו ישראל, דהכי קי"ל. לענין והוא רחום חקינו לי' בערבית משום שעה הדין לחייבי גיהנם, ובשבת אין שם דין כלל, וא"ל לאמרו, וה"ה לשומר את עמו ישראל דאמר רבא א"ר זירא משל לרעה לאן כו' וכן כל זמן בחול שהשרים ממונים על העולם צריך לומר שומר את עמו ישראל, כי כמה מן מקטרגים לישראל בכל יום כיון שכנס שבת כלם זין ממקומם ושגב ה' לבדו, והרי הללן חסד סכח שלום נשמרים, וע"כ צריך לומר הפורס סכח שלום עלינו ועל עמו ישראל ועל ירושלים, וכך הוא המנהג וקי"ל מלחא רוחחא, ובמזלי שבת כלם חורין למקומם ומעמידין משמרות משבת לשבת, וע"כ א"ל לשחות קודם הבדלה על הכוס (משמע סחימת הלשון לאסור אפי' מילא [כדר' עקיבא ורב הונא בפסחים (ק"ה)], ולא כרבנן דבי רב אשי דלא קפדי אמיה שפסקו כן רוח"פ ז"ל], ודומיא דחלוף המשמרות דתקופות שאחר זה) עד שיחיימו ממונים ושומרים על העולם כמחלה, וכן ה"ה בכל תקופה ש"ל לשחות, ומנהג פשוט בעולם מפני חלוף המשמרות, עד שחיימו כאל"ל על מקומו כמחלה (הטעם הזה על התקופות הביאו הר"ד אבדורחס בשם ים אומרים, אבל בשם רב האי הביא שכתב הראב"ע טעם אחר ע"ש). עכ"ל, והמאמר ה"ל דמשל לרעה מלחמיו בשלימותו בריקאט"י פ' וירא ל"ד ב', וכן בפנש הסכמה לה"ס דליאן סי' י"ב כ"ב ב' ח"ל: משל לרעה לאן כל זמן שהללן במדבר חוך האזנים אז מחפלי על שמירתם, אבל כשהללן בעיר אינו מחפלי על שמירתם. עכ"ל (ועיי' בס' הפרדס לרש"י י"ז ד' בשם גאון משל אחר בזה, והביאו הר"ס בן גבאי בחולעת יעקב לטעם ההוא ג"כ בשם מדרש) [ומ"ס בתחלת החשובה כאל לענין והוא רחום דהכי קי"ל כו' חקינו כו', הוא מן ז"ל רוח ס"ב א' ב' כמעט בלשון עד וה"ה לשומר עמו ישראל, וקצתו בזהר חרומה קל"ה ב', ועיי' פ' פנחס רמ"ג ב' ברע"מ, וגם ה' דשומר עמו ישראל אינו בזהר ברשית מ"ח א' ובפ' ויקהל ר"ה א' ע"ש], וע"כ קרוב הדבר דהא דאמר רבא א"ר זירא (שלא נמלא בתלמודים ומדרשים שיאמר רבא בשם ר' זירא) לפי עיניו הוא ממדרש הנעלם שהי' ביד הגאונים:

(ב) שם סי' שמ"א ומזין עלי' לרב נחמ ז"ל ח"ל: ושאלתם לענין ערבה שבוטקין אותה בקרקע, מהו, הכי חזיק, דערבה דומה לשפחים והיא באה לכפר עליהם, מכאן ואילך יתן בעפר פיהו אולי יש תקוה, ומשנא דקדמאי אמרו חזינה אמאי משום כל כלי יוטר עליך לא ילל וכל לשון חקום אחר וגו', משום דעד כען ביומין אלין השטן מקטרג, וישראל ביומין אלין דנפישו מלת מבטלי לי', מכאן ולהלאה כל שפה דיקום עליי', לא יכיל לשלטה ויהא נפיל בארעא. עכ"ל, אשר עיקר המאמר בזהר פ' לו ל"ב א' בהאי יומא בשפון חליא כו' ואסחים לינא בישא כו', ושם לעיל, בהאי יומא מסחיימא דינא ובג"כ בעין לבטשא לי' בארעא כו', ומקרא זה דכל כלי יוטר שהביאו כאן לזה, ג"כ יסודו מהזכר אמור ק"ד א' שמקרא זה דוד מלכא אומר בזהר שפון דסוכה אליבי' דר"ש ע"ש, והוא אושפיזי' ביום שביעי שבו חבטת ערבה, ועל שבו בטלה כל פה מקטרגים שלמעלה אומר דוד ביום זה מקרא זה, ולפי שהיו מעלימין מלאות ס' הזכר היכירוהו בשם משמא דקדמאי סחם:

(ג) שם סי' של"ב (ומזין שם סי' של"א רב שינא ז"ל, ונמשך גם על סי' זה): ושאלתם ש"ל אסור לו לספר משפחת ס"ח לומר אפי' חיבה א' חוך מן הכחב כיון שיחמיל, כדי שיהיו כל דבריו מן הכחב, והכי גרסינן, מאי דכתיב וידבר אלוקים את כל הדברים האלה, מאי האלה, מלמד שהדברים היו כחובין לפניו ומן הכחב אמר, ולפיכך צריך הקורא בחזרה שיהיו כל דבריו מן הכחב, וכתי' והלחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא. עכ"ל, ומאמר זה לא נמלא לפימיו במכילתא וש"מ, וקרוב לשער שהוא ממדרש הנעלם, שנחכונו בו לרמח, שכן המדה הנקראת כחיבה בספר (ע' זוהר שמיני מ' ע"ב) ילאו הדברים מפורשים, (ודע שממ"ס בחשובה זו "אפי' חיבה אחת", נראה שילא לשון הרמב"ם בזה בפ"ב מה' חפלה שהעתיק בא"ח סקמ"ד ס"ה):

העצרות ופי' על השבועות הגאונים

(ד) ואף הנמלא שם סי' כ"ו ח"ל: כיון שנפתח ס"ה אסור לספר בו ומחוייב אדם להקשיב ולהאזין כדי שישמע כל פסוק וכל דבר מפי אחד הקורא ולא מפי שנים, כשם שניתנה תורה מפי אחד יחיד ומיוחד, כך נריך לשמוע ס"ח מפי אחד, ונריכין הכל להיות שומעים דכתי' ואזני כל העם אל ספר התורה, והאריך יהיו האזנים לב' קולות, חמשה קולות היו במעמד הר סיני וכשנאמרה התורה קול אחד אמרה, דכתי' וידבר אלקים את כל הדברים האלה, וכתיב השמע עם קול אלקים מדבר מחוך האש, אחד ולא שנים. עכ"ל (והיא לרב האי כמזוין שם), אשר לכאורה כיון דטעם ראשון דהאריך יהיו האזני לב' קולות מפורש בגמ' פ"ג דר"ה (כ"ו) ופ"ג דמגלה, לא הי' לו לגאון ז"ל להוסיף טעם מלבד בזה הא דכשם שניתנה בו' ולסיים בה הא דכ' קולות היו שם וכשנאמרה מן קול א' נאמר, אם לא שכבר הי' לפניו ס' הוזהר שכחב זה שם בפ' ויקהל ר"ו א' ב' ע"ש, לכן שקולין היו לפניו ז"ל להביא דברי שניהם יחדיו:

(ה) וכן הנמלא כתוב שם סי' שמ"ו [ומזוין עלי' רבי' החסיד ז"ל, שהוא ר' נחמיה איש ירושלים כמו שביאר הר"ם אלשאכ"ר בתשובתו סי' י"ח על לשון כ"ב שהביא הוא שם מתשובות הגאונים ע"ש]. ח"ל: אשה לא חברך בבמה"ו להוציא אחרים י"ח אע"פ שהיא מחוייבת, ובמקום שאין בעלה יודע כבמקום הדחק דמי וחבא אליו מארה, ואשה מחייבת במקרה מגלה אבל לא תוציא את הרבים, כך בבהמ"ז, וכ"ש דעיקר חייבין נריך ללול המבדך הברית עם החורה, והאריך חברך על בריחך שחממת בבשרנו ועל חורחך שלמדחנו, אבל לעגמה חייבת כשאין שם אחר שידוע להוציא לה, וכשחברך חלגה הברית והחורה, וכן האשה מחייבת לבדך אוחן ברכות המזון לשכני בינה בו' וחלגה שלא עשיתי אשה וכ"ב, דהא לבטלה אינה. עכ"ל, אשר כל מאמר זה כמעט בלשון נמלא בזה"ר רות ס"ח ב', וע' זוהר תרומה קס"ח ב', ומשם הוא שהוציאו החסיד ר' נחמיה ז"ל, שאילו הי' דברי עגמו ז"ל, לא הי' חולק מלבד ע"ד הש"ס דקאי בפ"ג דברכות (כ') בעי' דלא איפשיטא הא דנשים בבהמ"ז אם מוציאות אנשים י"ח וע"ש בחום' וחדושי רשב"א שהביאו פי' אחר דמשום ברית וחורה מבע"ל (ומ"ש כאן ע"פ הו"א דאשה חייבת במקרה מגלה אבל אינה מוציאה את הרבים, הוא כדעת בה"ג מן החוספ' שהביאו החוס' במגלה ובערכין וש"פ, וש"ס דין חולק ע"ז, ומ"ש באשה עגמה חייבת בבהמ"ז כשאין שם אחר שידוע להוציא לה, דמשמע לכאורה, דאי איכא איש שיוציאה י"ח, יוחר טוב שיברך האיש ולא חברך בעגמה, משמע טעמה בזה"ר שם דס"ל בבהמ"ז נמי אין מזוין אלא בשמיטה ולא באמירה וקריאה כמו במגלה לפ"ד בה"ג והחוספתא, וי"ע):

העולה מכל האמור. שנראה לעין, שהי' ציד הגאונים מאמרים לתנאים ואמוראים בלשון ארמי בדברים מעיני הקבלה, אשר הן הן סימנים המאמרים לס' הוזהר ומדרש הנעלם, ונראה שהיו הגאונים מחזיקין אותו בהעלם דבר מלפרסמו, ויש לומר שזה שמו מדרש הנעלם, לא על שמדבר בדברים נעלמים, רק על שהי' מציאותו נעלמה מרוב העם לגמרי, והוא שהזכירו בשם ירושלמי לפעמים בתשובותיהם (עמ"ל בס"ד בטעם שם הזה), ואולי מקום עוד לחשוב, שדברי ס' הוזהר עגמו, שענינו רמים ושנבים הרבה יותר מעיני מדרש הנעלם, כידוע ונראה לכל מעיין, היו מעלימים ומצניעים מציאותו ביותר, עד שלא הזכירו בשם כלל, רק מאמרים שהביאו ממנו קראום בשם "הכי גרסינן", או "משמא דקדמאי אמרו", מבלי שום לו שם חיבור כלל (*), בכדי שלא יודע לרבים מציאותו, וישתדלו להשיגו להעתיקו ויחפרסמו הדברים שראויים להיות את נזועים חכמה [הוא שם ספרא דלגיטתא, שהי' מוצנע ומכוסה מעין כל, ואיפשר לא הי' בכתב כלל בימיהם, רק שזוין אותו בע"פ] וביותר בני בבל ירשו ירושה זו מאבותיהם בימי התנאים ואמוראים לגמ' ולהסחיר הדברים וכמ"ל עקף ה' אות ב' ע"ש, וכבר הבאתי לעיל עקף זה חלק ב' אות ג' ממנה תשובות שלא היו מותרים דברי הקבלה רק לאנשים שהיו מכירים פא"פ בסמימין בשרטוטין שראויין לכך [ושנאמרים ברוחם לא לגלי חזן למי שאינו רואי וכן נמלא במאמר השרטוטין שזוהר פי' יתרו בכל ציור וציור מתאר את הא' מארי דחין, ובקצתם (ע"ש ע"א ב') הזכירו לאו אינה מארי דחין כלל דא אינה הולך רכיל מגלה סוד בו' ולא אחרי נאמן רוח בקיומא ס', וכן שם (ע"ג א') כיון דשמע לי' גלא כולא ולא עמי' רא כלל בו', ונחמנו בכו"ז על חין דלורייתא, אם ראויין למסור להם בהיותם נאמרי רוח מכסי דבר או לא), ואף בעיני הכופים ונטיעת קשואים בתשובה סי' י"ד

(* וכן לכן שינו לשון מאמרי ללה"ק קצת במאמר המוצא בת' שהבאתי לעיל ח"ב אות א' ע"ש.

הקדמה ופי' על תשובות הגאונים

(שהזכרתי לעיל שם ובקונטרס שה"ל) כתב "ויש ברית בחרם ב"ד שלא למוסרם אלא לנאמנים ולמי שרוחין בו הכרת פנים" עכ"ל, וזכר קצ"ד לענין שם בן כ"ב (שלדבריו שם הוא השם שהי' כה"ג מזכיר ביום הניפורים, אבל הרא"ש בפי' יום הניפורים סי' י"ט הביא בשם רב האי שם מ"ב ע"ש) כתב "שהוא מסור בקבלה לראשי הישיבה", משמע שלא הי' מוסרין ז"ל (אף אם היו בו הסימנים), רק לראשי הישיבות (ומ"ש בתשובה סי' קכ"ב (שהבאתי לעיל שם) "מוסרים חכמים אחד לחבירו", חבירו ממש קאמר, לגאון ור"י כ"ב), ומה שנרא' מחשבות הגאון שמסר דברים לחכמי זמנו המזכירים בתשובות (דשם) ר' יהודה בן הנגיד, ר' יצחק אב"ד, ר' יעקב כהן ל"ד, נראה שכן השמים הי' זה נסבה, כשהי' גלוי לפניו יתברך שמו, שעמידה הגאונים וישיבות לפסוק מצבל, והי' משתכחין ר"י חורה לגמרי ח"ו מישראל, לגלגל הקב"ה שגילה רב האי גאון ז"ל לחכמי' אלו (ואולי גם לעוד חכמים אחרים בדורו) אשר לפי הנרא' היו במקומות רחוקים מצבל כמבואר מלשון התשובות (שם) להיות לשארית פליטה לדורות הבאים אור הגנוז, ואיפשר מסר להם בגניזו מאמרי האור ומדרש הגעלם, [ואם כנים הדברים שכתב בפסק הר"ם בסילה הנדפס בריש תקוני זוהר (באמשטרדם פרופוס תע"ט) שם' האורה הי' מלא מומן קדמון בעיר פי"ס (שבארץ המערב באפריק"ה) קרוב הדבר לשער, שבה לשם ע"י חכמי אפריקא שחי חימי רב האי גאון חכמי קירוא"ן רב נסים ואביו רב יעקב ואחרי חכמים], ומהו עלמו שנמסר בלגנא ובגניא, היחה נסבה שדורות האחרונים כשנפרסמו ממנו העתקים, באו הדברים חסרים ובנוסחאות שונות (וזה דבר ההשמטות שבזוהר, ומאמרי האור חדש שנדפסו אח"כ), ואולי באו ההעתיקות ע"פ גניבת דעה בעליהן, אשר ע"כ היחה סבה קרובה יותר לבוא הדברים חסרים ובשבושים, וכאשר קרה לכחצי האר"י ותלמידו הרח"ו ז"ל שנגזרו זמן גדול, ותוך זה הזמן השיגו אנשים העתיקות בגניבה, וע"כ באו ההעתיקות בסידורים שונים ונוסחאות שונות בידוע, [ואולי כ"י הי' סבה והשגחה פרטית] מן השמים, שלא יתגלו הדברים ערוכים בשלחן לפני הכל, וכענין מ"ש במדרש שה"ט תהלים ריש מו' ג' לא ידע אדם ערכה אר"א לא נתנו פרשיותי' של תורה על הסדר שאלמלי נתנו על הסדר כל מי שהי' קורא בהן מיד הי' יכול לברוא עולם ולהחיות מתים ולעשות מופתים לפיכך נחלם סדרה של תורה. עכ"ל]:

וראיתי לעורר עוד, על מה שנאמתי בתשוב' הגאונים זה סי' קפ"ו (ומצויין לרב שרירא) והיא נדפסת ג"כ בראש תשוב' הגאונים שערי דרך (בדף השער) ח"ל: כדאשכחן לחד מן הגאונים בחר דנה נפשי', אשכחן בי' וזכר ההוא גברא לטוב, כל הוויי דרבין קדמאי דא עס דא, ושיחא סדרי משנה דאיתגניזו מיומי הלל ושמאי וכמה עניי דליה להון שיעורא. עכ"ל, שלכאורה הי' נראה לשפוט, דהני שית סידרי משנה דאיתגניזו מיומי הלל ושמאי, היו סדורין להם בסתרי הקבלה ברייתות דמעש' מרכבה, שמיומי שמאי והלל שרבו תלמידים שלא שימשו כל לרין כדאי' בסנהדרין (פ"ח) איתגניזו להיות אח' לטועים חכמה, והיו מקובלים ביד יחידים ממסרין מזה לזה, והן שנמלאו ביד הגאון הזה דנה נפשי' (ואיפשר שית סדרי משנה אלו, היו כעין ספרא דלניעותא שלפנינו, שביאר הגאון אמיתי ש"ב מוהר"ח מוואלאזין ז"ל בהקדמתו לביאור ספרא דלניעותא של רבינו הגר"א ז"ל שהוא המשנה לס' האורה שהוא התלמוד בעניי הקבלה ע"ש ואף שאלנו נחלק ספר"א לחמש פרקי, אלס היו שיחא סדרי), אבל באמת אחרי שנאמתי שם סי' כ' שכתב ח"ל: דע מיומא משה רבינו עד הלל האקן היו ח"ר סדרי משנה כמו שנתנס הקב"ה למשה בסיו ומן הלל ואילך נתמעטה ונתמסכה העולם וחלשה כבודה של תורה, ולא חיקמו מהלל ושמאי אלא ששה סדרים בלבד. עכ"ל, נראה קרוב יותר, שגם כאן נתכין הגאון להי' סדרי משנה, וע"ס כאן ז"ל שית מאה סדרי משנה דאיתגניזו מיומי הלל ושמאי, והן בגלגלות התורה, ואף שנגזרו מיומי הלל ושמאי ונכללו כולן בקלרה בשיחא סדרי שלנו שסידר רבי (עיי' הקדמת הגאון מוהר"ח ז"ל לספר"א שם), מ"מ היו נמארים בגירסא ביד יחידים סגולה, וכדמוכח מההיא דפ"ב דמגינה (י"ד) ר' יהודה בן תימא וחביריו היו שנין ת"ר ואמרי לה ת"ש סדרי משנה, ורי בן תימא הי' אחר הלל, וכן בדורות האחרונים עד שבאו גם ליד הגאון הזה דנה נפשי' ואשכחנו דהוי גמיר להו ז"ל: